5-SINF ONA TILI DARSLIKLARIDA GRAMMATIK KATEGORIYALARNI O‘QITISH METODIKASI

Sayfullayeva Ra’no Alijon qizi,

2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta’lim maktablarining 5-sinf ona tili darsliklarida grammatik kategoriyalarni o‘qitishning nazariy asoslari, lingvodidaktik yondashuvlari va metodik tizimi keng tahlil qilinadi. O‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilish jarayonining psixologik omillari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida grammatik kategoriyalarni samarali o‘zlashtirish yo‘llari ochib beriladi. Tadqiqot natijasida interfaol metodlarning grammatik bilimlarni mustahkamlashdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: grammatik kategoriya, lingvodidaktika, metodika, ona tili ta’limi, kompetensiya, interfaol metod, o‘quv jarayoni.

Abstract:This article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations, linguodidactic approaches and methodological system of teaching grammatical categories in 5th grade native language textbooks of secondary schools. The methods of effective mastery of grammatical categories based on the age characteristics of students, psychological factors of the cognitive process, and modern pedagogical technologies are revealed. The research results substantiate the importance of interactive methods in consolidating grammatical knowledge.

Keywords: grammatical category, linguistic didactics, methodology, native language education, competence, interactive method, learning process.

Аннотация. В данной статье представлен всесторонний анализ теоретических основ, лингводидактических подходов и методической

системы обучения грамматическим категориям в учебниках по родному языку для 5-го класса средних школ. Раскрыты методы эффективного усвоения грамматических категорий с учетом возрастных особенностей учащихся, психологических факторов познавательного процесса и современных педагогических технологий. Результаты исследования обосновывают важность интерактивных методов в закреплении грамматических знаний.

Ключевые слова: *Спряжение, грамматическая форма, группа слов, учебник, методика, упражнение, закрепление.*

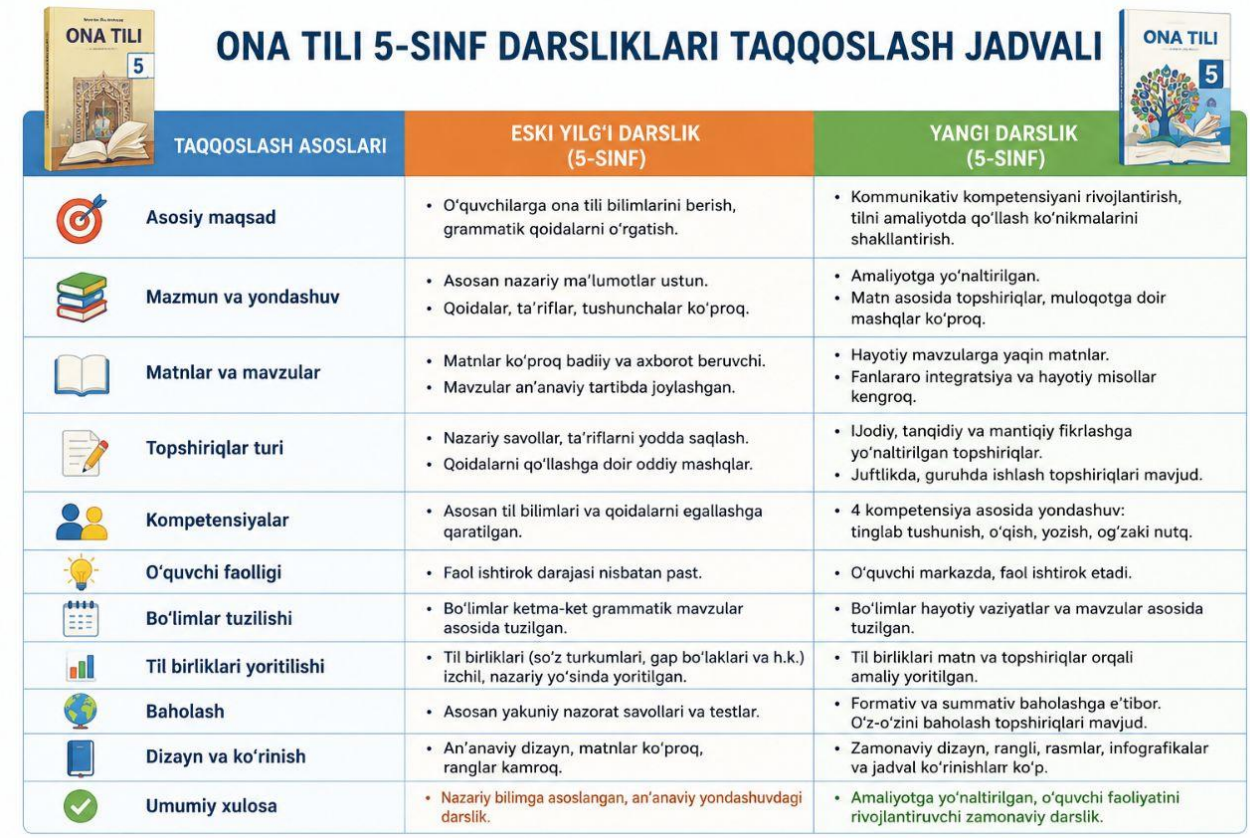
Ona tili ta’limi tizimida grammatik kategoriyalarni o‘qitish muhim o‘rin egallaydi. Chunki tilning grammatik qurilishini anglash o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki nutqiy faoliyatini ham rivojlantiradi. Ayniqsa, 5-sinf bosqichi o‘quvchilarning boshlang‘ich bilimlardan tizimli grammatik tushunchalarga o‘tish davri hisoblanadi. Shu bois bu bosqichda o‘qitish metodikasini to‘g‘ri tashkil etish katta ahamiyat kasb etadi.Hozirgi kundagi 5-sinf oa tili darslilariga nazar

tashlaydigan bo’lsak unda nazariyalar juda kam ammo topshiriqlar soni talaygina.Eski darsliklarda esa nazariyalar ham topshiriqlar bilan teng holda berib o’tilgan edi.

An’anaviy darslarda grammatik qoidalar ko‘pincha tayyor shaklda beriladi. Biroq zamonaviy ta’lim talablari o‘quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki uni mustaqil ravishda egallovchi subyekt sifatida ko‘rishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, grammatik kategoriyalarni o‘qitishda innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

ONA TILI 5-SINF DARSLIKLARI TAQQOSLASH JADVALI

TAQQOSLASH ASOSLARI	ESKI YILG'I DARSLIK (5-SINF)	YANGI DARSLIK (5-SINF)
Asosiy maqsad	• O'quvchilarga ona tili bilimlarini berish, grammatik qoidalarni o'rgatish.	• Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, tilni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish.
Mazmun va yondashuv	• Asosan nazariy ma'lumotlar ustun. • Qoidalar, ta'riflar, tushunchalar ko'proq.	• Amaliyotga yo'naltirilgan. • Matn asosida topshiriqlar, muloqotga doir mashqlar ko'proq.
Matnlar va mavzular	• Matnlar ko'proq badiiy va axborot beruvchi. • Mavzular an'anaviy tartibda joylashgan.	• Hayotiy mavzularga yaqin matnlar. • Fanlararo integratsiya va hayotiy misollar kengroq.
Topshiriqlar turi	• Nazariy savollar, ta'riflarni yodda saqlash. • Qoidalarni qo'llashga doir oddiy mashqlar.	• IJodiy, tanqidiy va mantiqiy fikrlashga yo'naltirilgan topshiriqlar. • Juftlikda, guruhda ishlash topshiriqlari mavjud.
Kompetensiyalar	• Asosan til bilimlari va qoidalarni egallashga qaratilgan.	• 4 kompetensiya asosida yondashuv: tinglab tushunish, o'qish, yozish, og'zaki nutq.
O'quvchi faolligi	• Faol ishtirok darajasi nisbatan past.	• O'quvchi markazda, faol ishtirok etadi.
Bo'limlar tuzilishi	• Bo'limlar ketma-ket grammatik mavzular asosida tuzilgan.	• Bo'limlar hayotiy vaziyatlar va mavzular asosida tuzilgan.
Til birliklari yoritilishi	• Til birliklari (so'z turkumlari, gap bo'laklari va h.k.) izchil, nazariy yo'sinda yoritilgan.	• Til birliklari matn va topshiriqlar orqali amaliy yoritilgan.
Baholash	• Asosan yakuniy nazorat savollari va testlar.	• Formativ va summativ baholashga e'tibor. O'z-o'zini baholash topshiriqlari mavjud.
Dizayn va ko'rinish	• An'anaviy dizayn, matnlar ko'proq, ranglar kamroq.	• Zamonaviy dizayn, rangli, rasmlar, infografikalar va jadval ko'rinishlarr ko'p.
Umumiy xulosa	• Nazariy bilimga asoslangan, an'anaviy yondashuvdagi darslik.	• Amaliyotga yo'naltirilgan, o'quvchi faoliyatini rivojlantiruvchi zamonaviy darslik.

Nazariy tahlil -lingvistik va metodik adabiyotlarni o‘rganish

Qiyosiy tahlil - an’anaviy va zamonaviy metodlarni solishtirish

Pedagogik kuzatish - dars jarayonlarini tahlil qilish

Tajriba-sinov ishlari – metodlarning samaradorligini aniqlash

Statistik tahlil - o‘zlashtirish darajasini baholash

Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish darajasi va bilish faoliyati asosiy mezon sifatida olindi.

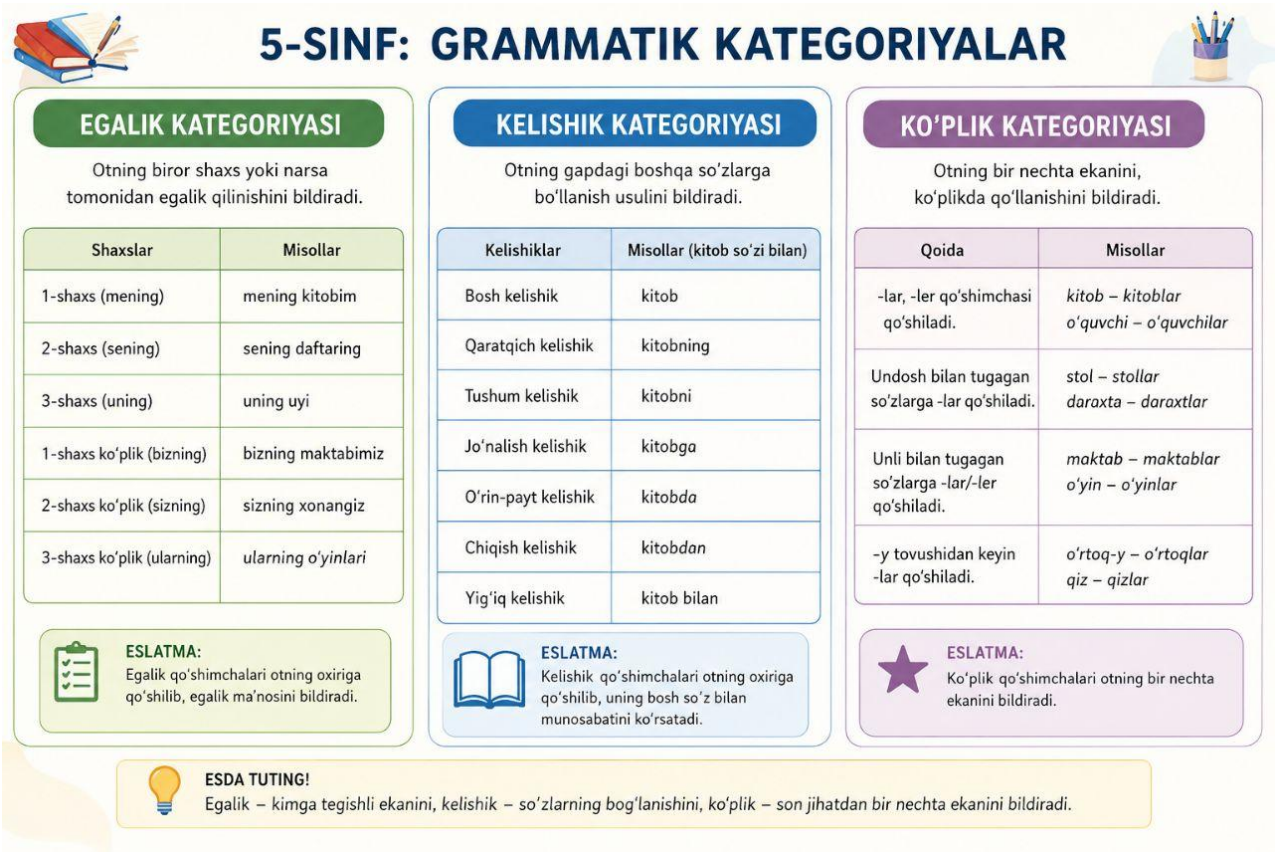
1. Grammatik kategoriyalar tushunchasi va ularning ta’limdagi o‘rni

Grammatik kategoriyalar - til birliklarining umumlashgan grammatik ma’nolarini ifodalovchi tizimdir. 5-sinf ona tili darsliklarida bu kategoriyalar o‘quvchilarga sodda shaklda, ammo tizimli ravishda o‘rgatiladi.

Asosan quyidagi kategoriyalar o‘rganiladi:

1. ot va uning kategoriyalari (son, egalik, kelishik)
2. fe’lning zamon shakllari
3. sifat, son, olmosh

Bu bilimlar o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini shakllantirishda asosiy poydevor vazifasini bajaradi.

5-SINF: GRAMMATIK KATEGORIYALAR

EGALIK KATEGORIYASI

Otning biror shaxs yoki narsa tomonidan egalik qilinishini bildiradi.

Shaxslar	Misollar
1-shaxs (mening)	mening kitobim
2-shaxs (sening)	sening daftaring
3-shaxs (uning)	uning uyi
1-shaxs ko‘plik (bizning)	bizning maktabimiz
2-shaxs ko‘plik (sizning)	sizning xonangiz
3-shaxs ko‘plik (ularning)	*ularning o‘yinlari*

ESLATMA:
Egalik qo‘shimchalari otning oxiriga qo‘shilib, egalik ma’nosini bildiradi.

KELISHIK KATEGORIYASI

Otning gapdagi boshqa so‘zlarga bo‘lanish usulini bildiradi.

Kelishiklar	Misollar (kitob so‘zi bilan)
Bosh kelishik	kitob
Qaratqich kelishik	kitobning
Tushum kelishik	kitobni
Jo‘nalish kelishik	kitobga
O‘rin-payt kelishik	kitob*da*
Chiqish kelishik	kitob*dan*
Yig‘iq kelishik	kitob bilan

ESLATMA:
Kelishik qo‘shimchalari otning oxiriga qo‘shilib, uning bosh so‘z bilan munosabatini ko‘rsatadi.

KO‘PLIK KATEGORIYASI

Otning bir nechta ekanini, ko‘plikda qo‘llanishini bildiradi.

Qoida	Misollar
-lar, -ler qo‘shimchasi qo‘shiladi.	*kitob – kitoblar* *o‘quvchi – o‘quvchilar*
Undosh bilan tugagan so‘zlarga -lar qo‘shiladi.	*stol – stollar* *daraxta – daraxtlar*
Unli bilan tugagan so‘zlarga -lar/-ler qo‘shiladi.	*maktab – maktablar* *o‘yin – o‘yinlar*
-y tovushidan keyin -lar qo‘shiladi.	*o‘rtoq-y – o‘rtoqlar* *qiz – qizlar*

ESLATMA:
Ko‘plik qo‘shimchalari otning bir nechta ekanini bildiradi.

ESDA TUTING!
Egalik – kimga tegishli ekanini, kelishik – so‘zlarning bog‘lanishini, ko‘plik – son jihatdan bir nechta ekanini bildiradi.

2. O‘qitishning lingvodidaktik asoslari

Grammatik kategoriyalarni o‘qitishda quyidagi yondashuvlar ustuvor ahamiyatga ega:

Kompetensiyaviy yondashuv

Bu yondashuv o‘quvchilarning bilimni amalda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim

Har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi.

Faol o‘qitish texnologiyalari

O‘quvchini dars markaziga qo‘yadi va uni faol ishtirokchiga aylantiradi.

3. Grammatik kategoriyalarni o‘qitish metodlari

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, quyidagi metodlar eng samarali hisoblanadi:

An’anaviy metodlar:

- tushuntirish (izohli bayon)
- savol-javob
- mashq bajarish
- Zamonaviy metodlar:
- muammoli ta’lim
- klaster metodi
- venn diagrammasi
- aqliy hujum

Bu metodlar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi va dars samaradorligini oshiradi.

4. O‘qitish jarayonining bosqichlari

Grammatik kategoriyalarni o‘rgatish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Motivatsiya bosqichi - o‘quvchini mavzuga qiziqtirish

Yangi bilimni o‘zlashtirish – tushuntirish va misollar

Mustahkamlash - mashqlar va amaliy topshiriqlar

Nazorat - bilimni baholash

Refleksiya - o‘quvchining o‘z faoliyatini tahlil qilishi

5.Metodik muammolar va ularning yechimlari.

Amaliyotda quyidagi muammolar kuzatiladi:

- qoidalarning yodlab olinishi, ammo qo‘llanmasligi
- o‘quvchilarning passivligi
- nutqiy mashqlarning yetarli emasligi

Ularni bartaraf etish uchun:interfaol metodlardan foydalanish, matn asosida o‘qitish

nutqiy faoliyatni rivojlantirishga e’tibor qaratish zarur

6. Tajriba-sinov natijalari

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslarda:o‘zlashtirish darajasi oshib bordi,o‘quvchilarning faolligi kuchaydi,mustaqil fikrlash rivojlandi.Bu esa metodikaning samaradorligini tasdiqlaydi.

Abdurahmonov o‘zbek tili grammatik tizimini izchil o‘rgangan olim sifatida grammatik kategoriyalarni tilning mantiqiy va tizimli tuzilmasini aks ettiruvchi hodisa deb baholaydi. Uning ta’kidlashicha, otning kelishik, egalik va son kategoriyalari o‘zaro bog‘liq holda o‘rgatilgandagina o‘quvchilar ularni to‘liq anglay oladi.

N. Mahmudov ona tili o‘qitish metodikasida grammatik bilimlar nutq bilan uzviy bog‘liq holda berilishi kerakligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, faqat qoidani yodlash o‘quvchining til kompetensiyasini rivojlantirmaydi, balki grammatik birliklarni nutqda qo‘llash muhimdir.

5-sinf ona tili darsliklarida grammatik kategoriyalarni o‘qitish samaradorligi o‘qituvchining metodik mahoratiga bevosita bog‘liq. Zamonaviy lingvodidaktik yondashuvlar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning grammatik bilimlarini chuqurlashtirish bilan birga, ularning nutqiy kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Shu sababli dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanish, nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.A. G‘ulomov, M. Asqarova. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi.

2.Sh. Rahmatullayev. Hozirgi o‘zbek adabiy tili (Morfologiya). – Toshkent.

3.N. Mahmudov, A. Nurmonov. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent:

4.A. Hojiyev. O‘zbek tili morfologiyasi. – Toshkent.

5.O‘zbek tili grammatikasi. I tom. – Toshkent: Fan.

6.Turkiy tillar qiyosiy grammatikasi. – Toshkent.

7.Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ilmiy manbalar.